

Prof. dr. Adnan Silajdžić je rođen 1958. godine u Radovlju. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu a nakon toga i studij teologije na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu. Potom je 1988. godine, nakon položenog Tezarija iz kršćanske Dogmatike, završio postdiplomski studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Na Institutu Catholique u Parizu proveo je akademsku 1991. godinu na specijalističkom usavršavanju iz povijesti velikih svjetskih religija (judaizam, kršćanstvo i islam). Doktorirao je na filozofskoj teologiji Abu al-Hasana al-Ašarija, jednog od najznačajnijih klasičnih muslimanskih mislilaca. Objavio knjige „40 hadisa s komentarom“, „Muslimani između tradicije i moderniteta“, „Islam u otkriću kršćanske Evrope“, „Muslimani u traganju za identitetom“.

JOŠ NISMO „PROVARILI“ NOVI IMIDŽ MLADIH LJUDI

Intervju sa
Prof. dr. Adnanom Silajdžićem

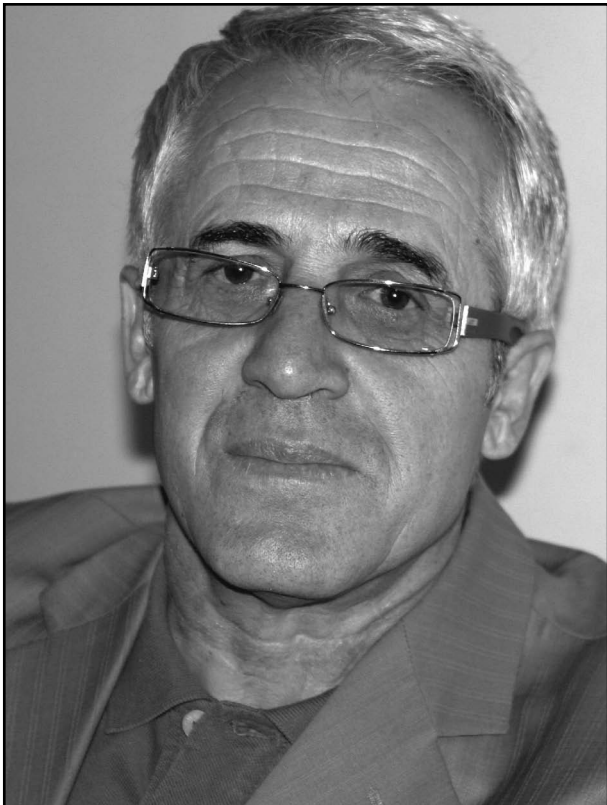
Sažetak

U ovom intervjuu prof. dr. Adnan Silajdžić obrazlaže reorganizaciju i reformu studija na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu, odgovarajući istovremeno na kardinalno pitanje o kvaliteti odgojno-obrazovnog sistema unutar Islamske zajednice u BiH, njegovih ustanova i institucija, ali i pojave vaninstitucionalnih najčešće retrogradnih oblika islamskog odgoja i obrazovanja koje imami i profesori teologije katkada nekritički podržavaju. Šta će za Fakultet islamskih nauka značiti usaglašavanje s Bolonjskim procesom? Šta su prednosti i nedostaci ovog procesa? Ova i slična pitanja dr. Silajdžić razmatra u okviru šireg uvida u mentalne odlike novih generacija tehnološke biti duha vremena.

Razgovarao:
Samedin KADIĆ

Profesore Silajdžiću, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu je pristupio reorganizaciji studija odnosno reformi nastavnih planova i programa, vjerovatno jednoj od najznačajnijih i najtemeljitijih u toku svog postojanja. Vi ste kao predsjednik Komisije za sistematizaciju studijskih programa te kao koautor „Prijedloga reorganizacije i reforme studija na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu“ bili aktivno uključeni u tok pomenutih reformi. Koji su bili razlozi da se uopće pristupi transformaciji studija?

Razloga je više, ovdje ću izdvojiti dva najvažnija. Prvo, Fakultet islamskih nauka je odnedavno postao punopravnom članicom Sarajevskog univerziteta, čime je prihvatio obavezu organizirati studij u skladu sa Bolonjskim principima. Zbog toga smo umjesto dosadašnjeg koncepta studiranja uveli redovni dodiplomski, diplomski i poslijediplomski (doktorski) studij i u skladu s tim izvršili reformu studijskih programa, stvarajući time neophodne preduvjete za intenzivnu suradnju unutar europskog akademskog prostora utemeljenog na specifičnim epistemološkim, povijesno-kulturnim i ideološkim principima o kojima se može i treba odgovorno i kritički raspravljati. Drugo, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu je zbog niza objektivnih i subjektivnih razloga u međuvremenu postao, izuzimajući njegove protokolarne aktivnosti, zatvorena, odveć statična i neefikasna obrazovna institucija, bivajući

Fakultet islamskih nauka je odnedavno postao punopravnom članicom Sarajevskog univerziteta, čime je prihvatio obavezu organizirati studij u skladu sa Bolonjskim principima. Zbog toga smo umjesto dosadašnjeg koncepta studiranja uveli redovni dodiplomski, diplomski i poslijediplomski (doktorski) studij i u skladu s tim izvršili reformu studijskih programa, stvarajući time neophodne preduvjete za intenzivnu suradnju unutar europskog akademskog prostora utemeljenog na specifičnim epistemološkim, povijesno-kulturnim i ideološkim principima o kojima se može i treba odgovorno i kritički raspravljati

(djelujući) skoro bismo mogli reći na marginama složenih procesa koji se odvijaju u Islamskoj zajednici i bosanskohercegovačkom društvu u cjelini. Zbog toga smo ja i kolega dr. Beglerović prije više od godinu dana Nastavno-naučnom vijeću podnijeli Inicijativu kojom smo otvorili pitanje preispitivanja položaja i uloge našega Fakulteta u suočavanju složenih kulturno-povijesnih izazova današnjeg svijeta sa univerzalnim islamskim vrijednostima, posebno višestoljetnom kulturom tumačenja islama u Bosni i Hercegovini. Pri tome smo bili rukovođeni spoznajom da je došlo do radikalnih promjena u strukturi mentaliteta mladih ljudi i njihova ponašanja, svjedočenju religioznosti, međuljudskim odnosima, medijima komunikacije i načinima stjecanja znanja i informacija. Naša je zapravo zamisao bila da potaknemo razgovore o kvaliteti odgojno-obrazovnog sistema unutar Islamske zajednice u našoj državi, njegovih ustanova i institucija, ali i pojava vaninstitucionalnih, najčešće retrogradnih, oblika „islamskog“ odgoja i obrazovanja koje imami i profesori teologije katkada iz koristoljublja nekritički podržavaju i pothranjuju. U postojećem odgojno-obrazovnom sistemu Islamske zajednice u Bosni neke institucije odnosno ustanove u svojim programima više naglašavaju znanstveni, a neke moralistički i utilitarno-ideološki pristup koji podrazumijeva zadate i klišeizirane oblike uniformne vjere i njenoga jednostranog normativnoga posredovanja. Takve zaključke sam već ranije poentirao u Izvještaju kao predsjednik Komisije za utvrđivanje stepena primjene tradicionalnog tumačenja islama u mекtebima, školama, medresama i fakul-

tetima Islamske zajednice u BiH karakterističnog za hanefijsko-maturidijsku šerijatsko-pravnu i teološku nauku, a kojega zahtjeva Ustav Iz-e u BiH, koji je podnesen na sjednici Rijaseta održanoj 2007. godine. Koliko je meni poznato, Rijaset islamske zajednice u BiH, bez ozbiljnih i očekivanih rasprava, formalno je usvojio Izvještaj u kojemu su navedena odstupanja u nastavnim programima nekih islamskih visokoobrazovnih ustanova od tradicionalnog tumačenja islama karakterističnog za bosanske muslimane. Tom prilikom formirana je Proširena komisija, na čelu sa bivšim reisom Mustafom Cerićem, koja je imala zadatak da sveobuhvatnije prouči studijske programe naših visokih učilišta, međutim, Komisija se poslije toga nikada nije sastala. Još tada sam predložio da visoka islamska teološka učilišta u našoj državi svoje programe za izučavanje islama odnosno muslimanske interpretativne ili intelektualne tradicije muslimana trebaju konceptualno promijeniti u smislu uvođenja u curriculume tematski raznovrsniju i u teorijskom odnosno znanstvenom smislu relevantniju literaturu, s jedne strane, te da postupno de/akademiziraju i rasterete programske sadržaje u smislu njihova jezičkog i terminološkog prilagođavanja intelektualnim i mentalnim sposobnostima studenata (forma mentis) koji se, pod utjecajem krupnih kulturnih promjena u današnjem svijetu s kraja prošloga i na početku novoga milenijuma, sve više otvaraju za vaninstitucionalna i vannormativna (dogmatska) duhovnija značenja vjere odnosno radikalno drugačiju jezičku komunikaciju. Nama je danas potreban takav odgojno-obrazovni sistem koji će u svojim programima sintetizirati vjerovanje, znanje i moralno djelovanje ili ponašanje (refleksivno i moralno-praktično), koji će identitet muslimana zahvatati u pozitivnoj interakciji tradicije i suvremenosti. Fakultet islamskih nauka u Sarajevu po svojem izvornom akademskom položaju unutar Islamske zajednice, dugoj tradiciji i postignutim rezultatima u odnosu na općereligijske potrebe našega društva i širi socio-ekonomski i kulturni kontekst, najpozvaniji je da pokrene inicijativu za re/konceptualizaciju vjerskog obrazovanja bosanskih muslimana danas. Te promjene bi trebalo izvesti iz postojećeg sistema ili organizacije islamskog vjerskog odgoja i obrazovanja, ali ne u smislu nekritičkog i pragmatičkog legaliziranja velikog broja učilišta koja su stihijno nastajala u proteklih dvadeset godina, nego iz organizacijske povezanosti nove nomenklature ili konceptata sa stvarnim potrebama muslimana koji svoje pojedinačne i kolektivne identitete razvijaju u veoma složenim i krajnje zahtjevnim vremenima. Zato novu sistematizaciju studijskih programa, koju je

Nama je danas potreban takav odgojno-obrazovni sistem koji će u svojim programima sintetizirati vjerovanje, znanje i moralno djelovanje ili ponašanje (refleksivno i moralno-praktično), koji će identitet muslimana zahvatati u pozitivnoj interakciji tradicije i suvremenosti. Fakultet islamskih nauka u Sarajevu po svojem izvornom akademskom položaju unutar Islamske zajednice, dugoj tradiciji i postignutim rezultatima u odnosu na općereligijske potrebe našega društva i širi socio-ekonomski i kulturni kontekst, najpozvaniji je da pokrene inicijativu za re/konceptualizaciju vjerskog obrazovanja bosanskih muslimana danas

Rijaset na čelu sa novim reisom Huseinom Kavazovićem verificirao na sjednici održanoj u Sarajevu početkom juna mjeseca ove godine, vidim kao prvi korak u dugoročnom i nadam se projektiranome procesu razvijanja i osuvremenjivanja muslimanskog vjerskoga obrazovanja kod nas.

Šta će konkretno u nastavnom planu značiti ova reorganizacija?

Ostavljajući po strani slabosti i protivurječnosti Bolonjskoga procesa u odnosu na tradicijski koncept obrazovanja, kao što su zanemarivanje odgojne komponente kod studenata, davanje prednosti prostom psihičkom doživljaju (repciji) u odnosu na složeni proces otkrivanja svekolikih značenja predmetnog sadržaja (perpcija), prilagođavanju visokog obrazovanja isključivo zahtjevima današnjeg vulgarnog neoliberalnoga tržišta, a što dodatno utječe na kvalitetu studija, mi smatramo da Bolonjski koncept, osim što je neumitna povijesna realnost, ima svoje i pozitivne strane. Prije svega on će olakšati studij i skratiti prosječno vrijeme studiranja. Smanjenje količine gradiva bi, uz redovno učenje, trebalo da olakša studentima polaganje ispita. Suština je u tome da studenti osvajaju poene na redovno pohađanje nastave i vježbi i da neprekinuto budu angažirani kroz kolokvije i istraživanja, što im omogućuje da, prenošenjem studijskih bodova, iskazuju svoje individualne kreativne sposobnosti unutar jedinstvenog akademskog prostora Europske unije. Novi nastavni planovi i od nastavnika

zahtijevaju radikalno drugačiji angažman u predavaonicama, seminarima i istraživačkim projektima, s jedne strane, kao i njihovo permanentno znanstveno usavršavanje koje će biti redovito podvrgavano ozbiljnoj eksternoj znanstvenoj evaluaciji, a od koje će ponajviše zavisiti njihovo nastavničko napredovanje, s druge strane. Fakultet će u namjeri da njegova odgojno-obrazovna djelatnost bude u što je moguće većem kapacitetu ostvarena redovno pratiti, kritički analizirati i logično pružati odgovore na izazove modernih obrazovnih tendencija. Posebno je važno istaknuti nužnost neprekidne kritičke percepcije Bolonjskih principa koji će se zasigurno mijenjati u skladu sa promjenama u suvremenoj kulturi.

Osim toga, mi smo novom organizacijom studija i novim nastavnim planovima i programima osuvremenili dojakošnji studij na našem fakultetu. Organizirali smo studij u dva smjera, teološki i smjer za islamsku vjeronauku i religijski odgoj. Reformirani planovi i programi studija, koje treba još i u sadržajnom i u metodološkom smislu dorađivati, omogućit će teolozima, imamima i vjerskim učiteljima neophodne stručne kompetencije. Okončanjem dodiplomskog studija studenti stječu znanstvenu mjerodavnost, tj. pouzdana i progresivna vjersko-teološka znanja o vlastitoj vjeri kao i poznavanje glavnih postignuća u modernoj znanosti i trendova u današnjoj kulturi. Istodobno, oni će steći i kompetenciju tumačenja, tj. plodotvorno pedagoško-didaktičko posredovanje teoloških sadržaja u stvarnome životu. Zapravo, htjeli smo da usvojene i odveć kondenzirane teološke sadržaje, sadržane u programima, studenti mogu na najlakši i najefikasniji način „dovesti“ do vjernika koji žive u postmodernoj svjetovnosti. Preciznije, da mogu pronaći nužnu vezu između bogatih sadržaja vjere i kulturnih formi bliskih sadašnjim ljudima, kroz koje taj sadržaj treba posredovati, vodeći pri tome računa da taj proces posredovanja vjere ne pređe u metodičku i didaktičku tehniku i dogmatski intelektualizam, što bi značilo da programi služe isključivo svojoj svrsi (l'art pour l'art). Diplomski i poslijediplomski studij, kao što sam već u predgovoru reformiranim programima II i III ciklusa ustvrdio, uvode studente u samostalno i kritičko promišljanje brojnih izazova koje moderna civilizacija postavlja pred religiju i religijske znanosti (suvremeni pravci tumačenja Kur'ana, Tradicije, Šerijata, Teologije) i vice versa, otvara ih za veliki broj krupnih tema vezanih za živo i konkretno razumijevanje i odgovorno življenje religije (islama) u današnjem svijetu, kao što su pitanja iz oblasti genetičkoga odnosno političkoga inženjeringa, pitanja radne etike i ekonomskoga poslovanja, religije i nacije, religije i politike, religije

Stariji moraju poštovati osobnost mladih ljudi i bez predrasuda uvažavati njihovu nesumnjivo značajnu povijesnu zadaću, biti otvoreni za njihove frustracije i strahove, razgovarati sa njima jezikom koji je primjeren novome senzibilitetu, davati odgovore koji će zadovoljiti njihovu znatiželju. Nažalost, mnogi od nas još uvijek nismo „provarili“ novi imidž mladih ljudi, htjeli bismo pošto-poto odgajati i obrazovati ih na matrici klasičnih koncepata enciklopedijskoga znanja

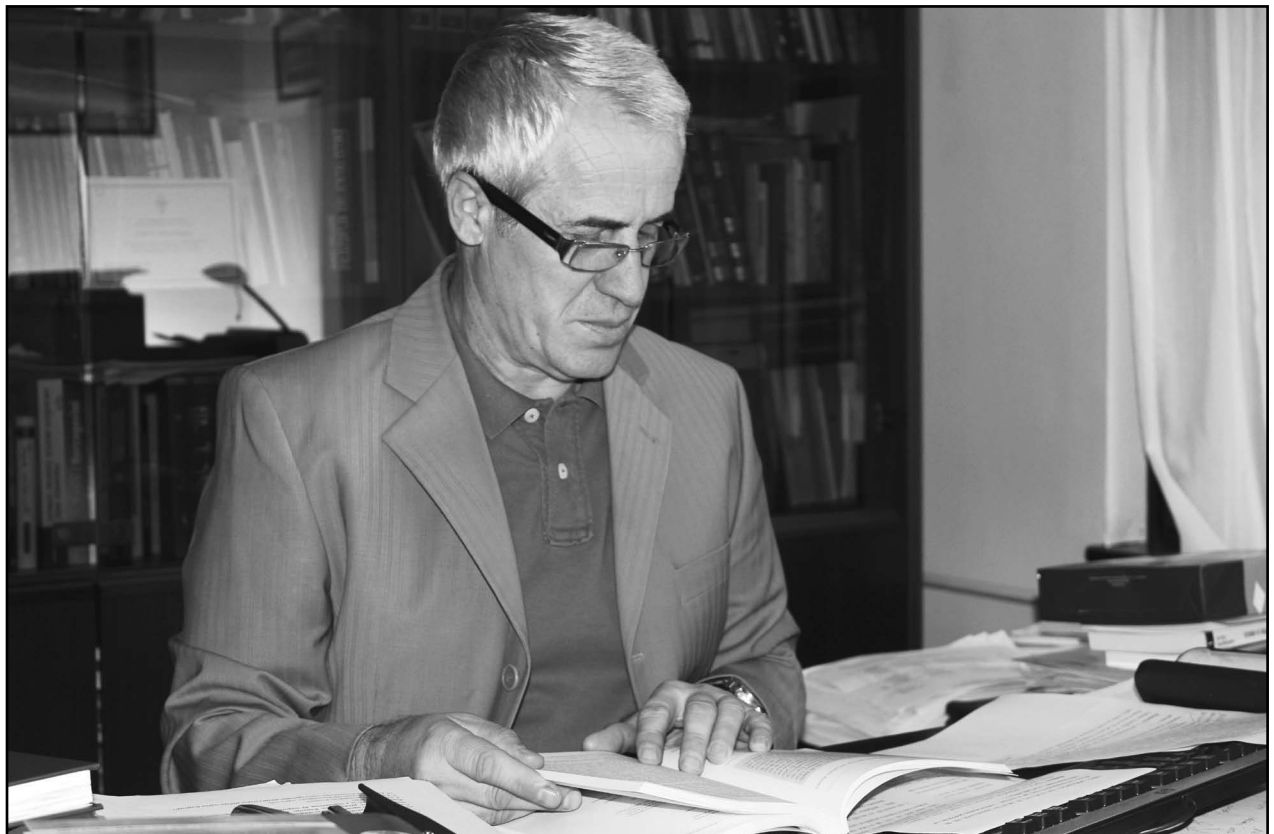
i države, religije i religijskoga zakona u pluralnim i složenim građanskim društvima, pitanje religioznih manjina, religije i ljudskih prava itd. Osim toga, on ih osposobljava da pomoću najnovijih postignuća iz oblasti moderne psihologije i pedagogije svoje spoznaje i istraživačke rezultate lakše i efikasnije prenesu današnjim generacijama mladih ljudi duboko promijenjenog duhovnog i vjerskoga senzibiliteta i da se na taj način uspješnije uključe u procese osuvremenjivanja islamskih i uopće odgojno-obrazovnih institucija; otvara ih za kompetentni dijalog s osobama različitih ideoloških, religijskih i kulturnih tradicija i, napokon, uvodi ih u najnovija znanstvena istraživanja i relevantnu literaturu u području suvremenih islamskih studija te priprema za samostalni naučno-istraživački rad na području humanističkih nauka odnosno teologije i moderne religiozije.

U „Prijedlogu reorganizacije i reforme studija na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu“ naveli ste kako je informacija (a ne iskustvo) temelj spoznaje u mentalitetu novih generacija. Kako očuvati tradicionalne vrijednosti kojima nas uče objavljene religije nasuprot informacijsko-tehnološkoj kulturi koju nam nude masovni mediji?

Nažalost, nama u Bosni i Hercegovini nedostaju bazična istraživanja fenomena religioznosti mladih ljudi danas. U nekim zemljama okruženja te pojave sistematično proučavaju timovi i timovi stručnjaka različitog profila, instituti, akademije, itd. Nastavnici na Fakultetu su obavezni da prate promjene u strukturi mentaliteta mladih ljudi kod nas kao i promjene u načinu stjecanja znanja. Te promjene su veoma slojevite i od nas traže jasne i adekvatne odgovore. Nužno je pomiriti potrebu mladih ljudi za ličnim,

slobodnim življenjem vjere, odnosno za duševno, emocionalno, moralno i intelektualno zrelijom i punoljetnijom vjerom, oslobođenom od formalističkog i normativističkog tumačenja, i činjenicu da je u današnjoj kulturi usmenu predaju i naraciju, na kojima se temelji tradicionalna kultura, zamijenila kultura slike, gledanja, preciznije, pripovjedačku kulturu vizualna kultura i komunikacija odnosno virtualni svijet je zamijenio stvarni ili realni svijet. Takve promjene podrazumijevaju posve drugačije standarde u metodici nastave ali i drugačiju metodologiju istraživanja religijskih sadržaja bliskih novom mentalitetu. Mi zapravo možemo govoriti o dobroj i lošoj strani Novog mentaliteta. Dobra strana se ogleda u tome što mladi ljudi, suprotno velikom broju ultrakonzervativnih mislilaca širom svijeta, upozoravaju na strahovitu predrasudu da odgovorno i dinamičko življenje vjere u suvremenom svijetu nije moguće, u starim i potrošenim dogmatskim učenjima i prevaziđenim tradicijama tumačenja. Zato bi profesori i odgajatelji trebali u krajnje naglašenoj individualnoj vjeri mladih ljudi vidjeti ne neku „nastranu“ pojavu već i veliku priliku za sebe i one s kojima rade u odgojno-obrazovnom procesu. Često učitelji reaguju plahovito, oni moraju pokazati više strpljenja i umiješnosti u radu sa djecom i studentima. Mi koji pripadamo srednjoj generaciji možemo učiti od mladih ljudi kako se kritički promišlja svijet zatvorene ideološke svijesti koja je pogotovu karakteristična

za svijet globalizirajuće moći i kulture. No, mladim ljudima istodobno treba govoriti da Novi mentalitet, pored dobrih, sadrži i onu mračnu stranu. Osamljenost u svijetu najsavršenijih komunikacijskih tehnologija, porast sebičnosti i bijeg u narcizam, oholost, potištenost, vjerovatno će sve više dovoditi u pitanje buduću razvoj svijeta u znaku prenaplašene ljudske individualnosti. Između „osvojene“ slobode i smisla življenja još uvijek postoji ogromna praznina koju mlade generacije u današnjem svijetu ne mogu tako lahko i uspješno prevladati. A upravo ta praznina mlade ljude uvodi u duboku krizu identiteta. Zapadnoeuropska društva, posebno američko, su najbolji primjer krize kako pojedinačnih tako i kolektivnih identiteta. Duhovna praznina se nastoji kompenzirati različitim anomalijama i devijantnim pojavama. Brojni primjeri, od ubistava do različitih formi agresivnosti, dokazuju da čovjek današnjice ne posjeduje onu sreću i zadovoljstvo koje složeno ljudsko biće treba da posjeduje. Važno je istaknuti, što mnogi naši vjeroučitelji gube iz vida, da se bez vjerske slobode ne može doći do potpunoga smisla (sloboda je uvjet bez kojega nema zrele i istinske vjere), ali da se samo sa osvojenom slobodom bez tradicije lahko može završiti u besmislenoj duhovnoj avanturi i pustolovini koju danas tako snažno osjećamo u svim područjima društvenoga izražavanja. Zato mlade ljude treba polahko i strpljivo vraćati konstitutivnoj Tradiciji koja podrazumijeva pripa-

danje Bogu i Ummetu integriranom u istini tewhida, ali ne u njenom bukvalnom razumijevanju, jer svako zatvaranje u tradiciju otvara ozbiljnu i složenu krizu identiteta. Bez dinamičke interakcije konstitutivne Tradicije i Suvremenosti, u čijem rasponu se odigrava povijesna drama čovjekova, nova percepcija religijskih istina bit će sizifovski posao. Mladi ljudi će, barem se tako njima čini, slobodnije doživljavati vjeru, ali i sve više produbljivati krizu unutrašnjeg identiteta. Naprosto zbog toga što se slobodna čovjekova volja u islamskoj doktrini nikada ne shvaća nezavisno u odnosu na Božiju apsolutnu volju, ona se uvijek izvodi iz Božije jedinstvenosti (el-Ferd). Te činjenice Fakultet islamskih nauka obavezuju da svoje curriculume u budućnosti konstantno mijenja u skladu sa promjenama koje se odvijaju u današnjem svijetu.

Pomenuli smo mlade. Ogroman broj mladih ljudi uopće ne participira u društvenom životu i živi na principu biološke gomile koja nema drugog izbora. Kako motivirati mlade ljude da budu više društveno angažirani i preuzmu na sebe odgovornost?

Riječ je o novom mentalitetu, o kojemu sam već nešto rekao, koji je izgubio osjećaj za ideale modernog društva kao što su nacija, država, politika, solidarnost, svjetovnost, ali i institucionalna ideološki opterećena religioznost. Štaviše, u potrazi za vlastitim doživljavanjem svetoga, mladi ljudi prema pobrojanim fenomenima osjećaju neku vrstu odvratnosti. Čeznja za malom ljudskom srećom razočarana čovjeka u neostvarene mitove 19. i 20. stoljeća (znanost, tehnika, crkvena religioznost) ispred je svake institucije i velikih svjetskih ideologija. Zato nije pametno isključivo insistirati na normativnoj znanstvenoj i religijskoj slici svijeta, na formalizmu, na istrošenim i davno prevaziđenim slikama svijeta, treba dati više prostora za iskazivanje vlastitog doživljavanja ili percepcije religioznog koje je barem islamu primjereno. Stariji moraju poštovati osobnost mladih ljudi i bez predrasuda uvažavati njihovu nesumnjivo značajnu povijesnu zadaću, biti otvoreni za njihove frustracije i strahove, razgovarati sa njima jezikom koji je primjeren novome senzibilitetu, davati odgovore koji će zadovoljiti njihovu znatiželju. Nažalost, mnogi od nas još uvijek nismo „provarili“ novi imidž mladih ljudi, htjeli bismo pošto-poto odgajati i obrazovati ih na matrici klasičnih koncepata enciklopedijskoga znanja. Nerijetko čujem svoje kolege univerzitetske profesore koji studentima govore da su „prazni“, da u sebi nemaju ništa više nego zbir informacija i fragmentarnoga

znanja, da ne znaju ništa i da su njihov duh, njihova memorija nesposobni da prihvate nijansirane i složene spoznaje čovjeka i svijeta u kojemu živi. Tačno je da su njihove memorije postale prenatrpana skladišta različitih podataka, ali je više nego jasno da oni koji učestvuju u odgojno-obrazovnom procesu tim informacijama trebaju dati smisla i ustanoviti primjereni sistem vrijednosti (I. Šarčević). Uostalom, i svi poslanici Božiji su bili pred takvom teškom zadaćom. Budući da živimo u pluralnome svijetu više ne možemo apsolutizirati našu ulogu profesora i odgajatelja. Ta spoznaja i pred nas na Fakultetu postavlja nove izazove i nova traganja. Brojni izazovi i dileme ne mogu se prevazići starim metodama nekritičkog i neargumentiranoga odbijanja karakterističnog za dogmatski intelektualizam.

S jedne strane, imamo hiperprodukciju koja devalvira kvalitet, a s druge, opći pad potražnje radne snage. Da li je u Bosni i Hercegovini ugrožen sam obrazovni sistem? Jer, ukoliko najbolji studenti nemaju mogućnost zaposlenja, postavlja se pitanje svrhe akademskih institucija.

To je pitanje za ozbiljne politološke analize. Čitao sam neke studije koje se bave neoliberalnom ekonomskom politikom čije su osnovne karakteristike privatizacija, liberalizacija, monetarizacija, deregulacija i marketizacija. Stoga kritičari neoliberalizma sve češće govore o snažnijoj globalizaciji elitnoga planiranja. Da bi shvatili na koji način globalni kapital ima predominantan utjecaj u današnjem svijetu, treba „ocijeniti ulogu transnacionalnih poslovnih lobija i grupa za planiranje politike“ među koje ubrajamo Međunarodnu trgovinsku komoru, Bilderbešku grupu, Svjetski ekonomski forum i Trilateralnu komisiju. Sve njih predvode najveće transnacionalne korporacije, u čijem interesu i rade, često neposredno, njihovi generalni direktori ili drugi članovi upravnih odbora (Kin Berč i Bladan Mihljenko). Oni proizvode planirano i u ciklusima ozbiljne ekonomske poremećaje i ostavljaju ogroman broj ljudi bez zaposlenja i drugih osnovnih ljudskih prava, riječju proizvode neravnotežu i sukobe u svijetu. U skladu sa „planiranom“ elitnom i globalnom ekonomijom uvedeni su novi koncepti visokog obrazovanja. Zadaća suvremenih univerziteta svela se isključivo na produciranje kadrova ili bolje radne snage i njihovo osposobljavanje za neoliberalno tržište rada i to u što kraćem vremenu, a što opet dodatno utječe na slabljenje objektivnih obrazovnih mogućnosti i kvalitet studiranja. O duhovnoj ili humanističkoj potki studija odnosno njegovoj vertikali više niko i ne govori, tā valjda bi

na prvome mjestu trebali odgajati čovjeka pa tek onda stručnjaka! Ovakve ocjene čujemo tek zadnjih nekoliko godina naprosto zbog činjenice što je primjena novog obrazovnog koncepta išla ruku pod ruku sa velikim brojem radnih mjesta i visokim životnim standardom. Međutim, s prvim naznakama početka „planirane“ ekonomske krize slabosti modernog koncepta obrazovanja postale su više nego bjelodane. Štaviše, takve standarde kritikuju i pojedini teoretičari neoliberalizma jer današnji univerziteti, u praktičnom smislu, ne mogu više u potpunosti odgovoriti zahtjevima današnjeg tržišta. Sasvim je moguće očekivati neki re/dizajn Bolonjskoga procesa, međutim, teško je pretpostaviti što planeri „naših sudbina“ imaju na umu poduzimati u neposrednoj budućnosti. Ostaje tek da se vidi!

Preneseno u naš kontekst to znači da su naše društvo i državne institucije objektivno prisiljeni slijediti logiku globalnoga razvoja. Na globalne svjetske procese oni ne mogu uopće utjecati, pa tako ni na ogromnu nesrazmjernu kvalificiranih kadrova i potrebnih radnih mjesta. No, ono što državne institucije u sadašnjem kapacitetu trebaju učiniti, a dojako nisu, jeste da obrazovnu politiku izvedu iz kakve takve strategije mikroekonomskog, privrednoga i kulturnoga razvoja bosanskohercegovačkoga društva. Upisne kvote na fakultetima svih bosanskohercegovačkih univerziteta nisu izvedene iz politike realnoga planiranja niti ekonomskoga razvoja. Na taj način veliki broj mladih ljudi su dovedeni u apsurdnu situaciju, da im se omogućuje nešto od čega sutra neće imati nikakvu korist. Zato se s pravom postavlja pitanje svrhe postojanja akademske zajednice u BiH. Zbog toga sam prije više od godinu dana predlagao da Islamska zajednica, u mjeri u kojoj je to objektivno moguće, otvori pitanje projekcije planiranja kadrova, da stvori jednu jedinstvenu platformu religijskoga obrazovanja koja će obuhvatiti sve razine od predškolskoga do visokoga obrazovanja. Sa makar površnom analizom društvene stvarnosti i sa kratkoročnim planiranjem mislim da smo mogli barem umanjiti nevolje velikog broja mladih ljudi. Duboko se nadam da će novi funkcioneri Islamske zajednice u Bosni, za razliku od svojih prethodnika, imati mnogo više sluha za potrebu projektiranog selektiranja i stručnog osposobljavanja naših kadrova za budućnost!

U izvanrednoj knjizi „Islam u otkriću kršćanske Evrope“ navodite povijest kršćanske percepcije islama. Kakve su perspektive međureligijskog i međukulturnog dijaloga u Europskoj Uniji?

Ja sam u pomenutoj knjizi iznio povijest kršćansko-muslimanskog dijaloga od vremena prvih kontakata pa sve do Drugog vatikanskog koncila. Iščitavajući kršćansku i uopće zapadnjačku literaturu koja govori o islamu i muslimanima, zaključio sam da je kršćansko-zapadnjački odnos prema islamu prošao dug put od ignorancije, preko arogancije do tolerancije, od unilateralizma srednjovjekovne do multilateralizma moderne Europe. Takva putanja razumije se bila je povijesno uvjetovana i o tome ovdje neću šire govoriti. Ukratko, iskustvo pluralnosti kultura bit će u europskoj vjerskoj i političkoj tradiciji ideološki potiskivano sve do pojave povijesne kritičke znanosti 19. stoljeća, nakon toga slijedi kraći period njegove rehabilitacije u postkoncilskome vremenu. Nažalost, svršetkom hladnoga rata koncem devedesetih godina prošloga stoljeća, ponovno dolazi do njegove ideološke zloupotrebe u religioznoj filozofiji Nove Europe i Amerike idejom „novoga kristocentrizma“ samo sada poticanog ne iz okvira rimokatoličke već evangeličke i teologije novih kršćanskih zajednica. Iz njega se danas izvodi neka vrsta „novog eurocentrizma“ pa i „novog okcidentalizma“ koji je već doveo u pitanje smislenost projekta multikulturalizma, koji se, kao što sam gore istaknuo, sedamdesetih godina prošloga stoljeća bio razvio iz postkoncilске rimokatoličke teologije, ne samo Europske unije nego i šire. Kako drugačije objasniti „integracijski plan“ Horsta Seehofera, šefa Kršćanske socijalne unije, i Angele Merkel, šefice Kršćanske demokratske unije, ili Sarrazinovo (član Upravnog odbora Savezne Banke Njemačke) rasističko odbacivanje multikulturalizma, čiji biološki determinizam i neka vrsta eugenike „dokazuju“ ne samo kulturno-civilizacijsku već genetsku inferiornost muslimana, na čemu počiva danas rasizirana znanost (Milan Mesić)? Zar porast ksenofobije i islamofobije u njemačkom ali i drugim zapadnoeuropskim društvima ne podsjećaju na raniji E. Renanov i B. Lewisov projekt civiliziranja muslimanskih barbarskih naroda (La mission civilisatrice), iza kojega je imperijalizam skrivao svoje ružno lice (Ali A. Allawi)? Zar u prilog toj tvrdnji dovoljno ne govore učestale paljevine sinagoga i skrnavljenja židovskih grobalja u Njemačkoj, o čemu redovno izvještava Allgemeine Zeitung? Zbog toga veliki broj europskih intelektualaca s pravom govori o aporijama multikulturalizma ne samo Njemačke nego i ostalih zemalja Europske unije. Na svu sreću ogroman broj intelektualaca različitog profila i svećenika različitih kršćanskih denominacija u Europskoj uniji, nasuprot konzervativnom konceptu multikulturalizma koji zagovara princip supremacije zapadnjačke kulture kao univerzalne kulture, dubo-

ko vjeruju i insistiraju na već ostvarenom iskustvu multikulturalizma dovodeći ga u neraskidivu vezu sa osnovnim dokumentima o zaštiti ljudskih prava, bez getoizacije manjina i potrebom re/konceptualizacije odnosa vlasti među različitim kulturama. (Marina Lukšić-Hacin). Oni insistiraju na gradnji vjerske i etičke odgovornosti za svijet, preciznije svjetskog etosa za stvaranje i afirmiranje novog svjetskog poretka koji bi vratio dostojanstvo i dignitet čovjeka i kao individualnog ali i komunitarnoga bića (Hasan bin Talal, H. Küng, P. McLaren). Zato smatram da je u društvenoj i političkoj strukturi Nove Europe ideja multikulturalizma, tj. afirmiranja pojedinačnih kulturnih identiteta, moguća jedino izvan njenoga ideološko-apriorističkog određenja i izvan religijskog i kulturnoga ekskluzivizma, koji je našalost u porastu.

U svojoj knjizi eseja „Muslimani u traganju za identitetom“ ponudili ste Birunijev model susreta s Drugim kao paradigmu za razumijevanja pluralnosti kultura. Kako vidite odnos Zapada i islama danas i kako će ti fenomeni biti sagledavani u novim studijskim programima? ?

Kada se govori o ideji ili iskustvu pluralnosti kultura nemoguće je zaobići ime čuvenog muslimanskog učenjaka iz 10. odnosno 11. stoljeća Al-Birunija. On je u predstavljanju drugih kulturnih tradicija slijedio princip „ne govoriti lično“, nego pustiti druge da govore o sebi, jer čovjek autentično postoji isključivo u otvorenosti za druge (Levinas) koji su razvili specifične oblike duhovnosti i religioznosti; preciznije, tek u komunikaciji sa drugima čovjek može ostvariti puninu svoje egzistencije. To naprosto znači da bismo trebali drugima omogućiti da se u svom vlastitom jeziku iskažu, ne iz unaprijed ideološki ograničenih ili zadatih sloboda, sistema vrijednosti, itd. Kultura kao fenomen, preciznije, univerzalne kulturne vrijednosti u kojima se reflektira ljudsko duhovno i intelektualno bogatstvo, povezuju, a ne razdvajaju ljude, one „osvjetljavaju moćnije od sunca“, ali one mogu i da zasjene čovjeka, zbog pogrešne, najčešće „naslijeđene,“ predrasudama opterećene i ideološki određene interpretacije Sebe (vlastite) i drugoga (kulturne tradicije), kao što je slučaj sa modernim filološkim, antropološkim i historijskim tumačenjima Maxa Mullera u 19. stoljeću. Govoriti o drugome na način da se drugi može u tome prepoznati jeste krunski standard u dijaloškim raspravama koji nam je prije nekoliko stoljeća u amanet ostavio pomenuti muslimanski mislilac (Ahmad Akbar).

Upisne kvote na fakultetima svih bosanskohercegovačkih univerziteta nisu izvedene iz politike realnoga planiranja niti ekonomskoga razvoja. Na taj način veliki broj mladih ljudi su dovedeni u apsurdnu situaciju, da im se omogućuje nešto od čega sutra neće imati nikakvu korist. Zato se s pravom postavlja pitanje svrhe postojanja akademske zajednice u BiH. Zbog toga sam prije više od godinu dana predlagao da Islamska zajednica, u mjeri u kojoj je to objektivno moguće, otvori pitanje projekcije planiranja kadrova, da stvori jednu jedinstvenu platformu religijskoga obrazovanja koja će obuhvatiti sve razine od predškolskoga do visokoga obrazovanja. Sa makar površnom analizom društvene stvarnosti i sa kratkoročnim planiranjem mislim da smo mogli barem umanjiti nevolje velikog broja mladih ljudi. Duboko se nadam da će novi funkcioneri Islamske zajednice u Bosni, za razliku od svojih prethodnika, imati mnogo više sluha za potrebu projektiranog selektiranja i stručnog osposobljavanja naših kadrova za budućnost!

Da se sada vratim drugom dijelu Vašega pitanja. Osobno mislim, a o tome sam govorio i u svojim ranijim intervjuima, da je kategorija „Zapad“ višeznačna i da je veoma teško razlučiti njena geografska i metafizička određenja. U epohi srednjovjekovlja korišten je pojam „Europa“ sa kršćanskim vjerskim predznakom. Nakon svršetka srednjovjekovne kršćanske paradigme i razvijanja europske moderne sekularne kulture u jeziku istraživača sve više će se koristiti kategorija Zapada koja uključuje i vaneuropske narode i koja podrazumijeva specifične duhovno-etičke i znanstveno-kulturne vrijednosti. U muslimanskom svijetu nije došlo do tako radikalne smjene vjersko-kulturnih paradigmi, islam kao religija neprekinuto određuje društvene procese u muslimanskim zemljama širom svijeta, osim u nekima koje su se u 20. stoljeću organizirale na principima sekularnih država. No, bez obzira na tu činjenicu nećemo pogriješiti ukoliko ustvrdimo da, zbog svoje vitalnosti iskazane još od vremena eko-

nomskih migracija sredinom prošloga stoljeća pa sve do danas, islam kao religija i kulturni stil življenja za Zapad predstavlja najozbiljnijega sugovornika i najozbiljniji duhovni i kulturni izazov, zbog čega se često u raspravama o odnosu Zapada i Istoka pod kategorijom Istoka obično misli na islam i njegovu socijalnu i društveno-političku filozofiju. Držim da je najbolje i najprikladnije govoriti o zapadnjačkom kršćanskom svijetu i njegovu odnosu prema islamu, naprosto zbog toga što fundamentalna kulturna i civilizacijska postignuća Zapada nisu nikada bila do kraja oslobođena osnovnih ideja kršćanskoga vjerovanja. Nikako ne možemo reći da razvoj moderne znanosti i kulture nije bio, izuzimajući jedan kraći period ateizma, religijski konotiran, samo što se smisao i značenje tih konotacija vremenom mijenjao, koje su se kretale od početnog oduševljenja novim znanstvenim otkrićima koja su potvrđivala datost objave (apologetika) do razvijanja specifičnih formi prirodne religije (philosophia naturalis), preko agnosticizma, panteizma, deizma, itd. Čak ni u vremenu trećeg vala razvoja moderne znanosti (pozitivizam) i razvoja individualizma i pluralizma postmoderne svjetovnosti kao i filozofije globalizma.

Zato će novi studijski programi razvijati kod studenata spoznaju o komplementarnosti dvaju svjetova, unatoč njihovim razlikama i povijesnim suprotstavljenostima. Prije svega spoznaju o utjecaju Zapada na muslimanski svijet, jer je nepobitna

činjenica da muslimani stoljećima prihvaćaju mitove Zapada, ekonomske i društvene institucije, iako ga pojednostavljeno proglašavaju antireligijskim, zaboravljajući pri tome da je moderna kultura oslobodila čovjekov um, otvorila ga za intelektualno zrelije zahvaćanje u religiju, problematizirala raširenu praksu sujevjerja i raznih formi apstraktne i nežive religioznosti, ukazala na prirodnost odnosno svjetovni i socijalni značaj religije kao takve. Na taj način, umjesto afirmiranja načela pluriperspektivizma, veliki broj muslimana širom planete nepotrebno i neopravdano produbljuju konflikt između religije i znanosti koji, nažalost, ima impresivnu tradiciju, a koji je posve suprotan islamu. No, novi studijski programi će isto tako razvijati spoznaje i o izazovima koje islam predstavlja zapadnoj civilizaciji, posebno svojim jedinstvenim gledanjem na prirodni svijet, čovjeka i njegovo društvo odnosno harmoničnim materijalnim i duhovnim razvojem čovječanstva, na kojim principima muslimani mogu i trebaju graditi vlastite forme modernosti, kontinuirano i iznutra razvijati suvremeni kulturni identitet, a ne kroz neku vrstu resentimana ili povijesnoga pamćenja, dajući time svoj vlastiti doprinos u artikuliranju nove kulturne paradigme suvremenoga svijeta o kojoj se, kao što sam već ranije naglasio, u posljednje vrijeme s pravom mnogo govori.

Hvala Vam na ovom razgovoru.

Summary

*WE ARE STILL NOT GETTING THE NEW LOOK
OF THE YOUNG PEOPLE*
INTERVIEW WITH PROF. DR. ADNAN SILAJDŽIĆ
By Samedin Kadić

In this interview dr. Adnan Silajdžić discusses reorganisation and reform of the curriculum of the Faculty of Islamic studies in Sarajevo, at the same time answering the cardinal issue of the quality of the educational system within the Islamic community of Bosnia and Herzegovina, its establishments and institutions, but at the same he criticizes some non/institutional, often backward, forms of the Islamic education that is sometimes non-critically supported by imams and professors of theology. What would be the impact of introducing the Bologna system of education in the Faculty of Islamic studies? These and similar issues dr. Silajdžić reflects upon from within a wider frame, considering the specific mental traits of new generation and the technological spirit of contemporary time.

الموجز

ما زلنا لم نكتشف الصورة الجديدة عند الشباب
حوار مع الأستاذ الدكتور عدنان سيلاجيتش
سامدين قاضيتش

يعمل الدكتور عدنان سيلاجيتش في هذا الحوار إعادة تنظيم وإصلاح الدراسة في كلية الدراسة الإسلامية في سراييفو، مجيباً في الوقت ذاته عن السؤال الرئيس حول جودة النظام التربوي التعليمي داخل المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، ومؤسسات هذا النظام وهيئاته، وكذلك حول ظهور أشكال - رجعية في الغالب - من التربية والتعليم الإسلامي خارج المؤسسات، والتي تحظى بتأييد غير نقدي من الأئمة وأساتذة أصول الدين. ماذا تعني الملاءمة مع العملية البولونية بالنسبة لكلية الدراسات الإسلامية؟ وما المزاي أو العيوب في هذه العملية؟ سؤالان يناقشهما الدكتور سيلاجيتش مع غيرهما، ضمن إطار نظرة واسعة في الخصائص العقلية للأجيال الجديدة في عصر التكنولوجيا.